

УДК81'44(811.161.2+811.161.1+811.111):81'37

РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КАЛЕНДАРНИХ УКАЗУВАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ: ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

С. І. Терехова

l_wiss@ukr.net

доктор філологічних наук, професор,
 професор кафедри російської мови і літератури,
 Київський національний лінгвістичний університет
 (Міністерство освіти і науки України)
 03150 м. Київ, вул. Велика Васильківська, 73

Статтю присвячено поліпарадигмальному вивченню репрезентацій календарних указувань в українській, російській та англійській мовах, які належать до дейктичного, преференційного, анафоричного та змішаного типів. Поліпарадигмальний підхід, застосований на основі зіставно-типологічного аналізу мовного матеріалу, був упроваджений на концептуально-семантичному, власне мовному (лексико-граматичному і функціонально-семантичному) та психолінгвістичному (асоціативному) рівнях лінгвістичного аналізу із залученням даних міждисциплінарного підходу. Матеріал дослідження систематизований у статті у вигляді тематичної групи календарних указувань у складі функціонально-семантичного поля часової референції кожної з порівнюваних мов. Як результат проведеного комплексного, поліпарадигмального аналізу, досліджувані репрезентації календарних указувань були класифіковані за 23 критеріями, була описана їхня специфіка та спільні ознаки в українській, російській та англійській мовах. Були також установлені типологічні характеристики, властиві досліджуваному матеріалу як складникам мовних підсистем близько- та віддалено споріднених мов. Подальші наукові студії щодо вивчення календарних репрезентацій різних типів указування в українській, російській та англійській мовах убачаються в напрямках функціональної семантики, лінгвостилістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, соціо- та психолінгвістики, лінгвістичної типології. Також перспективним є впровадження розробленої автором методики комплексного, поліпарадигмального аналізу мовних одиниць на матеріалі різних мов індоєвропейської та інших мовних сімей.

Ключові слова: референція, дейксис, анафора, поліпарадигмальний підхід, функціональна семантика, лінгвістична типологія.

(Actual linguistic problems)

Calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English: multy-paradigmal investigation (in Ukrainian) [Reprezentacii' kalendarnyh ukazuvan' v ukrai'ns'kij, rosijs'kij ta anglijs'kij movah: poliparadygmal'ne doslidzhennja]

© Terekhova S. I. [Terekhova S. I.] l_wiss@ukr.net

РЕПРЕЗЕНТАЦИИ КАЛЕНДАРНЫХ УКАЗЫВАНИЙ В УКРАИНСКОМ, РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ: ПОЛИПАРАДИГМАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

С. И. Терехова

l_wiss@ukr.net

доктор филологических наук профессор,
профессор кафедры русского языка и литературы,
Киевский национальный лингвистический университет
(Министерство образования и науки Украины)
03150, Украина, г. Киев, ул. Большая Васильковская, 73

Статья посвящена полипарадигмальному изучению репрезентаций календарных указываний в украинском, русском и английском языках, которые относятся к дейктическому, референциальному, анафорическому и смешанному типам. Полипарадигмальный подход, разработанный на основе сопоставительно-типологического анализа языкового материала, был применен в исследовании на концептуально-семантическом, собственно языковом (лексико-грамматическом и функционально-семантическом), а также психолингвистическом (ассоциативном) уровнях лингвистического анализа с учетом данных междисциплинарного подхода. Материал исследования систематизирован в работе в виде тематической группы календарных указываний в составе функционально-семантического поля временной референции в каждом из сопоставляемых языков. Как результат проведенного комплексного, полипарадигмального анализа, репрезентации календарных указываний были классифицированы согласно 23 критериев анализа; была описана их специфика и общие черты в украинском, русском и английском языках. Были также установлены типологические признаки, характерные для исследуемого материала как составляющих языковых подсистем близко- и отдаленно родственных языков. Дальнейшие исследования календарных репрезентаций различных типов указывания в украинском, русском и английском языках усматриваются в направлениях функциональной семантики, лингвостилистики, когнитивной лингвистики, лингвокультурологии, социо- и психолингвистики, лингвистической типологии. Также перспективным является применение разработанной автором методики комплексного, полипарадигмального анализа языковых единиц на материале различных языков индоевропейской и других языковых семей.

Ключевые слова: референция, дейксис, анафора, полипарадигмальный подход, функциональная семантика, лингвистическая типология.

© Терехова С. И. [Терехова С. И.] l_wiss@ukr.net

Репрезентації календарних указувань в українській, російській та англійській мовах: поліпарадигмальне дослідження (Українською) [Репрезентации календарных указываний в украинском, русском и английском языках: полипарадигмальное исследование (На укр. яз.)]

(Проблеми мовознавства [Проблеми языкознания])

CALENDAR INDICATION REPRESENTATIONS IN UKRAINIAN, RUSSIAN, AND ENGLISH: MULTY-PARADIGMAL INVESTIGATION

Terekhova S. I.

l_wiss@ukr.net

DSc (Philology), Professor of the Russian language and literature department,
 Kyiv National Linguistic University of the
 (Ministry of Education and Science of Ukraine)
 Velyka Vasylkivska Str., 73, Ukraine, Kyiv, 03150

The present article deals with multy-paradigmal analysis of calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English belonging to deictic, referential, anaphoric, and mixed types of indication. Multy-paradigmal approach based on contrastive analysis of the above mentioned language units was provided on the conceptual and semantic level of linguistic analysis as well as on the lexical and grammatical level, functional and semantic level, psycholinguistic (associative) level. The inter-disciplinary approach was additionally used in the research to enrich the material under analysis on its conceptual and semantic levels. The investigated language units were structured in the article in a semantic group of calendar indication representations in frames of the functional and semantic field of time reference in each of the languages under analysis. As a result of the research done as a complex, multy-paradigmal investigation, the calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English were classified according to 23 criteria. Both their common and specific features in the above mentioned languages were characterized here. The typological features of the paradigms and separate language units under analysis were defined in the article for both closely and far related languages describing in the article. The further investigations of calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English are foreseen in modern approaches of functional semantics, lingual stylistics, cognitive linguistics, language and culture studies, sociolinguistics, psycholinguistics and contrastive linguistics as well. Also the methodology of complex, multy-paradigmal analysis proposed in the research is suggested to be prospective for investigation of different languages of both Indo-European and other language families.

Key-words: reference, deixis, anaphora, multy-paradigmal approach, functional semantics, contrastive linguistics.

Вступ

Постановка загальної проблеми і її зв'язок із науковими завданнями.
 Поліпарадигмальне вивчення репрезентацій календарних указувань (РКУ) та зіставлення їхніх підсистем у близько- і віддалено споріднених мовах є одним з

(Actual linguistic problems)

Calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English: multy-paradigmal investigation (in Ukrainian) [Reprezentacii' kalendarnyh ukazuvan' v ukrai'ns'kij, rosijs'kij ta anglijs'kij movah: poliparadygmal'ne doslidzhennja]

© Terekhova S. I. [Terekhova S. I.] l_wiss@ukr.net

**ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]**Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]<http://philology.knu.ua/node/318>

актуальних завдань зіставного мовознавства межі ХХ-ХХІ ст., адже сучасні дослідження тяжіють до всебічного, багатоаспектного аналізу способів мовного вираження часових відношень з позиції антропоцентризму та системоцентризму. РКУ актуалізуються повсякденно в двох різнопланових іпостасях: вони є водночас невід’ємними характеристиками життя сучасної людини і важливими координатами буття матерії у всесвіті. У повсякденному житті людини вони представлені у вигляді своєрідного концептуального диполя, один кінець якого акумулює конкретизовані репрезентації (точні вказування на час, дати, періоди та ін.), і другий – узагальнені, різною мірою абстрактні репрезентації (указування на тривалість / моментальність, повтор / однократність дії, її послідовність / непослідовність, порядок / безлад та ін.). В українській, російській та англійській мовах, як і в більшості інших мов, вони можуть бути систематизовані у складі функціонально-семантичних полів часових указувань у вигляді окремих тематичних груп (ТГ) календарної семантики. Їх основними репрезентаціями в усіх зіставлюваних мовах є, з одного боку, числівники, іменники та словосполучення календарної семантики як номінації конкретизованих календарних указувань та, з другого боку, – прислівники й прислівникові сполучення, адвербіалізовані сполучення “прийменник + іменник” для позначення абстрактних указувань досліджуваної семантики. Оскільки перелічені РКУ належать до різних рівнів мовної ієрархії, то саме модель ТГ календарних указувань у складі функціонально-семантичного поля часового вказування є оптимальною для їх вивчення на концептуально-семантичному, власне мовному (лексико-граматичному і функціонально-семантичному) та психолінгвістичному (асоціативному) рівнях лінгвістичного аналізу. Отже, визначити специфіку та закономірності функціонування РКУ як окремих концептуальних та мовних репрезентацій дозволяє поліпарадигмальний підхід [3, с. 144-238; 5, с. 42-44; 13], застосований у нашому дослідженні на ґрунті зіставного аналізу [13, с. 93-94].

Актуальність дослідження зумовлюється відсутністю в сучасному загальному й зіставному мовознавстві спеціальних досліджень, присвячених поліпарадигмальному вивченню РКУ в українській, російській та англійській мовах, як і в більшості інших сучасних мов світу. Незважаючи на те, що часові відношення в мові привертають увагу дослідників віддавна (див. праці Арістотеля, Аполлонія Дискола, Діонісія Фракійського), комплексне їх вивчення як структурних компонентів функціонально-семантичного поля часового вказування у межах зіставних парадигмальних студій лише розпочато. У статті для вивчення особливостей мовного вираження РКУ застосовано

© Терехова С. І. [Терехова С. И.] l_wiss@ukr.net

Репрезентації календарних указувань в українській, російській та англійській мовах: поліпарадигмальне дослідження (Українською) [Репрезентации календарных указываний в украинском, русском и английском языках: полипарадигмальное исследование (На укр. яз.)]

(Проблеми мовознавства [Проблеми языкознания])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINGVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

поліпарадигмальний підхід, тобто комплексне, багаторівневе дослідження мовного матеріалу, яке охоплює концептуально-семантичний, лексико-граматичний, функціонально-семантичний і асоціативний види лінгвістичного аналізу та передбачає залучання екстралінгвістичних даних в межах міждисциплінарного підходу [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню РКУ у вітчизняному та іноземному мовознавстві все більше уваги приділяли науковці з середини ХХ ст. Як правило, такі дослідження присвячені вивченню національно-культурних особливостей одиниць мови в напрямках лінгвокультурології та лексичної семантики (див. праці Ю. Караулова, О. Шмельова, А. Залізник, В. Костомарова, Т. Радзієвської, А. Мазаєвої, О. Тищенко, Р. Фрумкіної, St. Kamhuber, G. Maletzke, E. Ocsaar, M. Clyne та ін.), перекладознавства (див. праці С. Влахова і С. Флоріна, І. Введенського, А. Кривцової, І. Корунця, Є. Сорокіної, Ю. Сорокіна та ін.), філософських (В. Канке, F. Pasierbsky, P. Jones та ін.), мовних діахронічних досліджень (роботи О. Яковлевої, Н. Лисюк, К. Красухіна, Т. Радзієвської, О. Могили та ін.), теорії мовних універсалій (розробки С. Шафікова, Н. Рябцевої, У. Вейнрейха, А. Залізник, О. Шмельова та ін.). Переважна більшість досліджень з лінгвокультурології репрезентують РКУ на матеріалі одної певної мови і, відповідно, в межах одної національної культури, тоді як з позиції перекладознавства реалії та інші національно-культурні РКУ проаналізовано в зіставному аспекті, як правило, на матеріалі двох мов – мови оригіналу і мови перекладу. Головним чином, такі дослідження орієнтовані на лексичноцентричний підхід, тоді як текстоцентричні розробки, що мають на меті відтворення національно-культурної специфіки тексту в інших мовах у цілому, ще потребують додаткової уваги науковців; вони представлені окремими працями з конкретної теорії перекладу (див., наприклад, дослідження О. Пугіної, Л. Нелюбіна, І. Плоткіна та ін.). В деяких наукових розробках науковці поєднують країнознавчий, лінгвокраїнознавчий та історичний підходи (див. роботи В. Костомарова, Д. Поліванова, Н. Мечковської та А. Супруна, В. Сухарева та М. Сухарева та ін.), проте аналіз РКУ як підсистеми одиниць мови є побіжним, іноді недостатньо систематизованим, таким, що не акцентує належної уваги на специфіці семантики та особливостях функціонування в мові цих одиниць мови (див., наприклад, праці В. Сухарева і М. Сухарева, О. Яковлевої та ін.). Лише в поодиноких працях дослідники розглядають час як метакатегорію з позиції міждисциплінарного підходу (І. Валуйцева, Н. Жабицька та ін.).

Сучасний розвиток інтернаціональної культури спонукає до більш

(Actual linguistic problems)

Calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English: multy-paradigm investigation (in Ukrainian) [Reprezentacii' kalendarnyh ukazuvan' v ukrai'ns'kij, rosijs'kij ta anglijs'kij movah: poliparadygmal'ne doslidzhennja]

© Terekhova S. I. [Terekhova S. I.] l_wiss@ukr.net

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

грунтовного аналізу часових репрезентацій, зокрема, РКУ, саме в типологічному аспекті. Отже, *мета статті* полягає у поліпарадигмальному вивченні РКУ в межах зіставно-типологічного аналізу української, російської та англійської мов.

Об'єктом дослідження обрано явище часової референції, зокрема, календарного вказування, в його концептуально-семантичних, лексико-граматичних, функціонально-семантичних та асоціативних репрезентаціях.

Предмет дослідження є парадигми та окремі мовні одиниці різних рівнів мовної ієрархії, об'єднані в ТГ календарних вказувань функціонально-семантичного поля часової референції, їхні особливості в українській, російській та англійській мовах.

Наукова новизна дослідження полягає, з одного боку, в зіставному вивченні підсистем і типів РКУ української, російської та англійської мов; у впровадженні власної методики поліпарадигмального підходу до вивчення РКУ; з другого боку, в одержаних результатах – у виявленні особливостей відтворення та функціонування РКУ в мовних структурах трьох зіставляваних мов; у розробці критеріїв аналізу та класифікуванні аналізованих РКУ і на цій основі – у визначенні особливостей трьох зіставляваних мов у плані відображення і вираження в їхніх структурах календарного вказування в усіх його різновидах; у встановленні головних типів асоціювання РКУ; нарешті, у виборі самого предмета дослідження, оскільки зіставне вивчення РКУ вперше проводиться на матеріалі української, російської та англійської мов.

Матеріалом дослідження слугували мовні одиниці (іменники, числівники, прислівники, прислівникові та інші словосполучення), які репрезентують календарну семантику вказування різних типів і за цією ознакою можуть бути включеними до тематичної групи календарних репрезентацій вказування у складі функціонально-семантичного поля часової референції.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та з урахуванням характеру аналізованого матеріалу основним методом дослідження обрано *зіставний метод*, який дозволив порівняти аналізовані мовні одиниці української, російської та англійської мов як фрагменти відповідних концептуально-семантичних, а також мовних та асоціативних полів цих мов, установити аломорфні та ізоморфні ознаки зіставляваних підсистем і типів РКУ. Для розв'язання конкретних завдань дослідження застосовано й інші *лінгвістичні методи*: *репрезентативний метод* (за визначенням Ю. Степанова) – для дослідження меж і наповнення зіставляваних ТГ РКУ на всіх рівнях аналізу; *експериментальний (психолінгвістичний) метод*, зокрема вільний асоціативний експеримент – для уточнення результатів дослідження; *елементи кількісного аналізу* – для наочної маніфестації й аргументування висновків

© Терехова С. І. [Терехова С. И.] l_wiss@ukr.net

Репрезентации календарных указываний в украинской, российской та английской мовах: полипарадигмальное исследование (Українською) [Репрезентации календарных указываний в украинском, русском и английском языках: полипарадигмальное исследование (На укр. яз.)]

(Проблеми мовознавства [Проблеми языкознания])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

дослідження; *загальнонаукові методи*: аналізу й синтезу, індукції та дедукції, порівняння, гіпотези; *прийоми* спостереження та опису – для розв'язання конкретних завдань проведеного комплексного аналізу; *принципи зіставного аналізу*, визначені М. Кочерганом: принцип системного підходу, семантичний принцип, принцип урахування функціональних особливостей зіставлюваних одиниць, принцип урахування спорідненості і типологічної близькості мов. З метою виявлення ізоморфних і аломорфних властивостей досліджуваного матеріалу були застосовані: *контекстуально-ситуативний аналіз* – для визначення змішаних типів РКУ; *функціонально-семантичний аналіз* – для виокремлення і класифікації прагматичних та функціонально-семантичних типів РКУ; *лексико-граматичний аналіз* – для встановлення особливостей і типологізації РКУ. Була розроблена власна *методика поліпарадигмального дослідження* як комплексного багаторівневого і багатоаспектного вивчення парадигм мовних явищ і категорій із залученням даних позамовних галузей знань у комплексі із співвіднесенням мовного матеріалу з концептуально-семантичним та даними асоціативних експериментів. Для верифікації матеріалу асоціативного експерименту було залучено *методику повторних випробувань*.

Пропоноване дослідження представляє відсутню в сучасному українському і зіставному мовознавстві цілісну модель РКУ в порівнюваних мовах в аспекті сучасної тенденції до аксіоматизації наукових знань, розвитку теорії зовнішньої і внутрішньої форми, гіпотези мовної відносності, поняттєвої, мовної та асоціативної специфіки часових указувань різних типів.

В основу поліпарадигмального вивчення РКУ зіставлюваних мов покладено теоретичні положення і концепції С. Бірси, О. Василенко, Н. Семчинської, Н. Слюсарєвої, Є. Солодкої, В. Рибалко, D. Bischof-Köhler, а також ідеї E. Cassirer, A. Damasio, S. Dominiek, M. Haspelmath, G. Raugh, S. Rice, M. Vanrespaille та ін.

Робоча гіпотеза дослідження ґрунтується на тому, що РКУ у складі функціонально-семантичного поля часового вказування зіставлюваних мов відтворює базову модель життєдіяльності людини, свідомого сприйняття навколишнього світу через призму особистого, індивідуального усвідомлення її з урахуванням нагромадженого спільного людського і національно-культурного досвіду. Ця модель відрізняється від "професійних" та інших мовних підсистем, оскільки є своєрідною системою координат загальномовної комунікації. Визначення внутрішніх і зовнішніх відношень РКУ зумовлено антропоцентричністю та системоцентричністю.

(Actual linguistic problems)

Calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English: multy-paradigm investigation (in Ukrainian) [Reprezentacii' kalendarnyh ukazuvan' v ukrai'ns'kij, rosijs'kij ta anglijs'kij movah: poliparadygmal'ne doslidzhennja]

© Terekhova S. I. [Terekhova S. I.] l_wiss@ukr.net

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
 [Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

Основний зміст

Особливим типом об'єктивного порядку в часі є календарні вказування. Специфікою їх концептуалізації в свідомості носіїв української та російської мов є їх двопланове членування за старим стилем (до 1918 року, частково співвідносне з сучасним слов'янським розподілом) та за новим стилем, відповідно до якого відбувається державна діяльність та життя пересічних громадян, – тобто, відповідно, за юліанським та григоріанським календарем. Цей факт досі має свій міцний відбиток у свідомості багатьох українців і росіян (наприклад, щодо святкування Нового року, Різдва та ін.).

Структура ТГ РКУ універсально ієрархізована щодо повсякденного циклу сучасного життя (тисячоліття, століття, високосне чотириріччя, рік, квартал – пори року, місяць, тиждень, доба*, день, година, хвилина, секунда) і має значну кількість розбіжностей щодо святкових періодів та дат. Ця загальна структура також ускладнюється і доповнюється за рахунок регіональних та релігійних знаменних дат, а також відповідно до професійної орієнтації мовців.

Зіставлювані РКУ диференціюються і розподіляються у складі ТГ за такими функціонально-семантичними критеріями: 1) за співвіднесеністю з моментом комунікації (для писемних джерел, листування та інших слід розрізняти момент написання та момент сприйняття (читання) тексту, що, як правило, зазначає адресанта): безвідносні РКУ, співвідносні РКУ (указування на теперішній, майбутній, минулий, майбутній у минулому); 2) за якістю повторюваної дії, яку вони характеризують у часі в певному контексті (циклічність, періодичність, подвоєність та ін.) / неповторюваністю (однократністю) дії; 3) за ознакою наявності / відсутності дії в часі: позитивної або негативної оцінки; відносної або конкретизованої оцінки; 4) за перманентністю / неперманентністю репрезентованої ознаки: тривалі (перманентні) або моментальні РКУ. Градаціями ознаки тривалості є: миттєвість (щодо початку і / або кінця дії), моментальність, процесуальність, яка виражається в тривалості / нетривалості, кратності / одноразовості, перервності / неперервності; 5) за лексико-граматичним і функціональним репрезентуванням: прислівники, прислівникові сполучення, предикати, іменники; 6) за функціонально-семантичним типом РКУ: повністю референційні (однотипної і комплексної семантики: час + простір, час + особовість, час + простір + особовість, час + предметність та ін.) та частково (дейктичність + спосіб дії, спосіб дії + календарне вказування, міра + календарне вказування та ін.); 7) за співвіднесеністю з актуальним часом: РКУ реального та віртуального часу (в тому числі й умовні, РКУ майбутнього в минулому); 8) за

© Терехова С. І. [Терехова С. И.] l_wiss@ukr.net

Репрезентації календарних указувань в українській, російській та англійській мовах: поліпарадигмальне дослідження (Українською) [Репрезентации календарных указываний в украинском, русском и английском языках: полипарадигмальное исследование (На укр. яз.)]

(Проблеми мовознавства [Проблеми языкознания])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINGVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

ознакою завершеності / незавершеності: завершені, незавершені (розпочаті, тривалі, власне незавершені); 9) за швидкістю вияву ознаки: повільні, сповільнені, прискорені, сильного / слабого вияву, швидкісні, дуже швидкісні; 10) за ознакою прискореності / моментальності дії: миттєві, прискорені (поступово, інтенсивно); 11) за ознакою циклічності: календарні (державні, народні, релігійні, професійні тощо), епохальні, річні (та чотирирічні), добові (добовий цикл розглядається в дисертації як підсистема календарних РКУ; у співвідношенні з діяльністю людини він детально аналізується в [1, с. 78-83; 2, с. 229-240]); 12) за соціальною співвіднесеністю: буденні / святкові; робочі / вихідні (відпускні); 13) за ступенем вияву деталізації ознаки: градуйовані / не градуйовані; 14) за співвідношенням часової характеристики: відносно руху, простору, особи, процесу, події. Характерною особливістю розглянутих РКУ є відсутність або гранична обмеженість виявів оцінності. Достатньо відносними є й соціальні (професійні та вікові) диференціації. Тому, очевидно, недоцільно обирати критерії стилістичної, соціальної та соціально-вікової диференціації як окремі положення класифікацій: їх вплив обмежується наведеними вище ознаками. За іншими відношеннями та співвідношеннями в мові і на міжмовному рівні були встановлені такі класифікації досліджуваних РКУ: 15) за структурою у складі ТГ РКУ та функціонально-семантичного поля часового вказування в цілому: опозитивні / неопозитивні; 16) за структурою мовних одиниць: прості / комплексні; в англійській мові також поширені складні РКУ; 17) за продуктивністю твірної основи: продуктивні / непродуктивні; 18) за морфемною структурою: односкладні та двоскладні (пор.: в англійській і деяких екзотичних мовах (наприклад, абаза (Abaza), північно-західний кокус (North-west Caucis) визначаються: первинний дейксис (initial deictic elements), префіксальний або інфіксальний дейксис (suffixal or enclitic elements), термінальний дейксис (terminal deictic words) [9, с. 164; 10; 11, с. 277; 12]); 19) за частиномовною належністю: іменники, числівники, прислівники, словосполучення (прислівникові сполучення, іменниково-прийменникові сполучення та ін.); 20) за функціонально-семантичною зворотністю: прислівникові, прислівниково-сполучникові РКУ (в усіх зіставлених мовах), прислівниково-іменникові, тобто присудкові слова (в українській і англійській мовах), прислівниково-вигуківі, прислівниково-станові (в українській і російській мовах), прислівниково-прикметникові (в англійській мові), прислівниково-приймениково-іменникові, прислівниково-приймениково-дієслівні (рідко в англійській мові), прислівниково-прикметниково-дієслівні (в англійській мові); 21) за ступенем вияву референційної ознаки: постійні /

(Actual linguistic problems)

Calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English: multy-paradigmal investigation (in Ukrainian) [Reprezentacii' kalendarnyh ukazuvan' v ukrai'ns'kij, rosijs'kij ta anglijs'kij movah: poliparadygmal'ne doslidzhennja]

© Terekhova S. I. [Terekhova S. I.] l_wiss@ukr.net

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

непостійні; 22) за синтаксичною функцією: обставини часу, присудкові слова, вставні уточнювальні звороти; 23) за ступенем конкретизованості / узагальненості: конкретизовані та узагальнені (відносні) РКУ.

Основним типом репрезентацій календарних указувань у зіставлюваних мовах (як і в деяких інших) є іменники, числівники та словосполучення. Щодо адвербіальних репрезентацій указування вони є майже не співвідносними, якщо говорити виключно про прислівники як основні види репрезентації дейктичного та дейктично-референційного типів указування в мовах (див. детальніше в [6]). Проте адвербіальні сполучення є частотними репрезентаціями календарних указувань у зіставлюваних мовах (і мовленні). Порівняно з іншими аналізованими репрезентаціями мовні одиниці календарного типу вказування водночас несуть у собі ознаки послідовності і прямого (переважно циклічного) порядку. В побутовому житті, оскільки наявними є зворотні явища, процеси буття тощо, існує й парадигма зворотного векторного календарного порядку, однак вона характеризується не об'єктивністю, а суб'єктивністю референційного та дейктичного типів указування. Об'єктивно закріпленою і репрезентованою є концептуально зумовлена циклічність, тобто повторюваність циклу (річного, тижневого, годинного, високосного та ін.). Вона не є об'єктивно зворотною. Проте абстрагованою (з позиції погляду на минуле або майбутнє) людина може векторно спрямувати свою свідомість як у прямому, так і зворотному порядку. Відтак корелюючими є парадигми прямого / зворотного векторного часу і реальності / віртуальності подій буття. Відносно цієї ознаки в зіставлюваних мовах визначаються відповідні часові відрізки, які ієрархічно впорядковані в прямій векторній парадигмі і можуть порушувати цю послідовність у віртуальних (прямих та зворотних) репрезентаціях порядку.

Іншою відмінністю реального послідовного часу від його вказівної мовної інтерпретації є структура його членування: для людини важливим є його глобальний розподіл (Юліанський та Григоріанський календарі), його соціально зумовлене членування (дати та вказування на дати всесвітнього значення, державного значення, релігійної спрямованості тощо), дати та періоди, актуальні для окремих спільнот або осіб (відпустка / робочі дні для тих, хто працює, піст для вірян, академічна відпустка, медичні етапи розвитку та подолання хвороби, біологічний та фізіологічний вік людини та ін.), елементарне (повсякденне) членування доби та ін. Соціально зумовлені репрезентації несуть у собі найбільшу кількість національно-культурних конотацій унаслідок відомих розбіжностей концептуальних (та, як наслідок, мовних) картин світу носіїв різних мов. Проте в

© Терехова С. І. [Терехова С. И.] l_wiss@ukr.net

Репрезентації календарних указувань в українській, російській та англійській мовах: поліпарадигмальне дослідження (Українською) [Репрезентации календарных указываний в украинском, русском и английском языках: полипарадигмальное исследование (На укр. яз.)]

(Проблеми мовознавства [Проблеми языкознания])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINGVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

зіставляваних мовах спільним, типовим і водночас по-різному специфічним є визначення календарного циклу іменниками відповідної семантики, а календарних указувань – адвербіалізованими словосполученнями прийменниково-іменникових структурних моделей. У складі адвербіальних словосполучень спостерігається певна прийменникова закріпленість: укр. *у понеділок, у вечірній час, о 10 годині*, рос. *в понедельник, в вечерний час, в 10 часов*, пор. англ. *on Monday, in the evening, at 10 o'clock* та ін. Майже всі РКУ, що репрезентують відрізок часу, а також його календарні періоди, можуть також означати й події, співвідносні з цими періодами [4, с. 239; 7, с. 825]. Щодо періодів життя істот, не лише російська мова, а й інші порівнювані мови налічують широку мережу переважно лексичних засобів, “які дозволяють мовцям говорити в термінах часу” [7, с. 825]. Особливістю календарних моделей указування є поширені національно-специфічні оцінні часові вказування, які мали більше поширення в попередні століття функціонування зіставляваних мов, а в сучасному їх існуванні наявні переважно в мовленні християнських напрямів віросповідання або як релікти язичницьких часових реалій, наприклад: укр. *на Різдво, на Водохрещу на Івана Купала*, рос. *на Рождество, на Крещение, на Ивана Купала*, англ. *on Christmass (Day), on St. Patric's Day, on the Epiphany, on St. Patric's Day* та ін. Внаслідок міжкультурної інтерференції в українську та російську мови запозичуються певні вказування та датування, поширені в західноєвропейській та американській культурі, наприклад: *St. Valentine's Day, Hallowing* [16] та деякі інші. Таким мовним одиницям значною мірою властиві абстрагування семантики та персоніфікація, під впливом якої потенційно оформлюється календар персональної значущості (укр. *на день ангела, на день народження, на іменини*, рос. *на день ангела, на день рождения, на именины*, англ. *on smb's Angel Day, on smb's birthday, on smb's Sante Day* [16, 1; 16, 3] та ін.). Відповідно, певні людські імена походять від дат календаря, назв місяців, епох (в українській та російській мовах), наприклад: укр., рос. *Октябрина*, укр. *Діамара*, рос. *Диамара*, укр. *Олімпіада*, рос. *Олимпиада* та ін.; пор. англ. *Augustus, Augusta, Julian(a)* [16, 1; 16, 5] та ін. Попри історичну віддаленість такі мовні одиниці зберігають слабе референційне співвідношення з відповідними історичними періодами.

Чимало переносних репрезентацій календарних найменувань та відповідних указувань у мовленні набули метафоричних еквівалентів, поетизмів та стилістично забарвлених відповідників [7, с. 834-835]. Наприклад, термінами плину життя стали етапи епохальні, дні, століття, часи [7, с. 825-835; 8]. На рівні

(Actual linguistic problems)

Calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English: multy-paradigmal investigation (in Ukrainian) [Reprezentacii' kalendarnyh ukazuvan' v ukrai'ns'kij, rosijs'kij ta anglijs'kij movah: poliparadygmal'ne doslidzhennja]

© Terekhova S. I. [Terekhova S. I.] l_wiss@ukr.net

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
 [Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

визначення певних етапів життя людини спостерігається також здатність часу до зтиснення (компресійність) та продовження (Н. Арутюнова), пор.: *в часы разлуки – в минуты радости, “минуты вольности святой”* (Пушк.) та ін.

У зіставлюваних мовах **вказування на добовий цикл** типово представлені прислівниками часу, які визначають основні етапи циклічності і є послідовно репрезентованими в аналізованих близькоспоріднених мовах: укр. *ранком, вранці, вдень, ввечері, вночі*, рос. *утром, днем, вечером, ночью*. В англійській мові основними репрезентаціями цих вказувань є адвербіалізовані сполучення *in the morning, in the afternoon* “удень; після полудня” [16, 1], *in the evening*, рідк. *in the night* [16, 6]. Важливе значення для носіїв мов мають також “половинні” вказування: укр. *опівночі, опівдні*, рос. *в полночь, в полдень*, англ. *midnight, midday* та *tonight* “сьогодні ввечері / сьогодні вночі”. В споріднених мовах можливі також непрямі вказування на час доби, опосередковані семантикою способу дії, наприклад: енантіосемічні укр. *затемна*, рос. *затемно* “до світання, поки ще темно; пізно ввечері, коли вже темно” [14, 3, с. 344-345], укр. *засвітло*, рос. *засветло* “поки ще світло, не темніє; після світанку, коли вже розвидніється”, а також укр. *вдосвіта, вдосвіта*, рос. *до рассвета* та ін. Те саме спостерігається і серед окремих репрезентацій вказувань на пори року: укр. *затепло*, рос. *затепло* “поки ще тепло; восени або влітку чи пізньої осені” [14, 3, с. 345]. Відповідні англійські РКУ будуються за типом безособової синтаксичної одиниці *it is getting dark, before sunrise, early in the morning* та ін. Вони не передають семантики способу дії. Проте під впливом синтаксичного оточення ці мовні одиниці несуть у собі сильну дейктичну семантику, яка спроможна замінюватися референційним посиленням, яке нерідко супроводжується підсилювальною функцією РКУ.

У розмованому мовленні носіїв порівнюваних близькоспоріднених мов поширеним типом репрезентацій є також віддієслівні мовні одиниці, наприклад: укр. *вечоріє, завечоріло, завиднілося*, рос. *вечереет, завечерело, вечерееет, виднеется* [15, 4, с. 292, 297] та ін. Їх дейктична семантика є вторинною.

На позначення вказувань на пори року (“**річний цикл**”) у зіставлюваних споріднених мовах наявні прислівники дейктичної семантики, які за умови цілісності тексту можуть трансформуватися в референційне співвідношення. Найпоширеніші “четвертинні” мікропарадигми становлять РКУ української ТГ за рахунок стилістичної синонімії: укр. *взимку*, розм. *зимою* [14, 1, с. 705; 14, 3, с. 567]; *навесні*, розм. *повесні*, розм. *весною* [14, 1, с. 341; 14, 9, с. 645], розм. *напровесні* “на початку весни”; *влітку*, *літом*, розм. *вліті*, розм. *літком*, пестл. *влітечку*, прост. *літечком*** [14, 5, с. 530, 531]; *восени* [14, 1, с. 743], розм. *осінню*

© Терехова С. І. [Терехова С. И.] l_wiss@ukr.net

Репрезентації календарних вказувань в українській, російській та англійській мовах: поліпарадигмальне дослідження (Українською) [Репрезентации календарных указываний в украинском, русском и английском языках: полипарадигмальное исследование (На укр. яз.)]

(Проблеми мовознавства [Проблеми языкознания])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINGVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

та ін. Пор. із: рос. *зимой*, поет. *зимою*; *весной*, поет. *весною*, розм. *повесне*; *летом* [15, 7, с. 192]; *осенью* [15, 9, с. 1088]; адвербіалізовані сполучення англ. *in winter*, *in spring*, *in summer*, *in autumn*. Основними функціонально-семантичними репрезентаціями є бінарні (дейктично-референційні) прислівникові вказування на час дії, процесу тощо, який відбувається, відбувався чи буде відбуватися в ту чи іншу пору року, вказування на саму пору року. Часове співвідношення цих безвідносних указувань в усіх зіставлюваних мовах відбувається через дієслівний час і / або шляхом уточнення дат. В українській мові також можливі вказування на дію, процес, який співвідноситься за часом з передуванням або кінцем певного сезону, наприклад: діал. *підзимно* “перед початком зими, пізно восени”***. У розмовному мовленні наявні діалектні форми *уосени*, *узиму*, *увосени* [14, 11, с. 369, 408, 453]. Специфічними в зіставлюваних мовах є вказування на стан, метонімічно співвідносний з порами року, які передають слабе референційне вказування у функції предикатів: укр., рос. *похолодало*, *захолодало*, укр. *потепліло*, рос. *потеплело* (про відчуття холоду / тепла, а також, безпосередньо, про початок відповідних погодніх умов) [15, 4, с. 1064]; укр. діал. *зимно*, англ. *winty*, *frosty* “холодно / морозить, як узимку”, укр. *завесніло* букв. “почалася весна”, перен. “у розслабленому, дещо меланхолічному, романтичному стані” [14, 3, с. 44], укр. *завечоріло* “настав вечір” та *завечоріло на душі* [14, 3, с. 44].

У споріднених мовах наявні мікропарадигми прислівників (модель “*по-* + форми на *-ому*, *-ему*, *-єму*”), які на основі семантики способу дії репрезентують слабе референційне співвідношення з порами року та часом певної пори року, наприклад: укр. *по-літньому*, *по-осінньому*, *по-весняному* (*і по-весінньому*), *по-зимовому* [14, 6, с. 645; 14, 7, с. 83, 178], рос. *по-летнему*, *по-осеннему*, *по-весеннему*, *по-зимнему* [15, 9, с. 1087]. Ці ж репрезентації спроможні вказувати на довжину, тривалість чого-небудь, причому якісна ознака співвідношення в цьому способі репрезентації є головною, наприклад: укр. *по-зимовому* / заст. *по-зимньому довгі ночі* [15, 7, с. 813], *по-осінньому довго дощить* та ін.; рос. *по-зимнему долгие ночи*, *по-осеннему долго идет дождь* та ін.

На основі дейктичних часових указувань на пори року в усіх зіставлюваних мовах розвинулися шляхом метафоричного переносу антропологізовані значення, тобто укр. *навесні*, рос. *весной*, англ. *in spring of...* перен., поет. “під час розквіту фізичних та духовних сил” [14, 4, с. 29; 16, 9/1]. Проте дейктичні вказування в них трансформувалися в слабкі референційні співвідношення, втративши первинну семантику****.

(Actual linguistic problems)

Calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English: multy-paradigmal investigation (in Ukrainian) [Reprezentacii' kalendarnyh ukazuvan' v ukrai'ns'kij, rosijs'kij ta anglijs'kij movah: poliparadygmal'ne doslidzhennja]

© Terekhova S. I. [Terekhova S. I.] l_wiss@ukr.net

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

В усіх зіставлюваних мовах поширені адвербіалізовані сполучення-репрезентації вказувань на початок, середину, кінець пори року: укр. *на початку зими, в середині зими, в кінці зими* тощо (також специфічні *напровесні* [15, 5, с. 161], *підзимно*); рос. *в начале зимы, в середине* (розм. *в разгар*) *зимы, в конце зимы* тощо; англ. *at / in the beginning of winter, in the middle winter, at / in the end of winter* [16, 10/2] та ін.

Указування на співвідношення або ідентифікацію дії в ті чи інші місяці року та тижні репрезентовані подібним чином. Їх основним типом є: 1) дійсничні вказування або референційні співвідношення з місяцем, тижнем, виражені в мовах адвербіалізованими сполученнями укр. *у липні, на тижні*, рос. *в июле, на неделе*, англ. *in June, during the week* (в англійській мові потребується уточнення “на цьому / тому / іншому тижні”, функцію якого виконує артикль або поліфункціональні прислівники *this / that* [16, 10/1]); 2) дійсничне вказування на тривалість дії у відповідний період; 3) спосіб дії та референційне співвідношення з тим чи іншим місяцем, трансформовані на основі метафоричного або метонімічного переносу в семантику ознаки якості (укр. *по-июльски*, рос. *по-июльски* [15, 5, с. 603], пор. із англ. *like in July*) та ін.

Розглянуті вище РКУ реалізують дещо конкретизовані вказування на періоди річного циклу. Проте в кожній мові річна циклічність також репрезентована з акцентом на повторюваність дії (укр. *з року в рік*, рос. *из года в год, год от года, с года в год* [15, 3, с. 200], англ. *from year to year, year by year* [16, 10/2] та ін.), її постійність (укр. *весь / цілий рік, протягом року*, рос. *круглогодично, весь / целый год*, англ. *all year round, the whole year, all the year****** та ін.).

Професійна спеціалізація також відбилася на часовому циклічному членуванні в універсальних концептуальних та відповідних їм мовних (професійних) репрезентаціях: укр. *аграрний рік*, рос. *аграрный год*, англ. *agrarian year* “цикл вирощування сільськогосподарських культур”; укр. *астрономічний рік*, рос. *астрономический год*, англ. *astronomous year* “час повернення Землі в її первинне положення відносно небесних тіл, який становить 365 діб, 5 год., 48 хв.”; укр. *зоряний рік*, рос. *звездный год*, англ. *star year* “період, що дорівнює 365 діб, 6 год., 9 хв.” [15, 3, с. 200]; укр. *фінансовий рік*, рос. *финансовый год*, англ. *accounting / financial year* “період поквартального фінансового звіту підприємств та підприємців”, укр. *академічний рік*, рос. *академический год*, англ. *academic year* “період занять у навчальних закладах від 1 вересня до літніх канікул” [15, 3, с. 201; 16, 1] та ін.

© Терехова С. І. [Терехова С. И.] l_wiss@ukr.net

Репрезентації календарних вказувань в українській, російській та англійській мовах: поліпарадигмальне дослідження (Українською) [Репрезентации календарных указываний в украинском, русском и английском языках: полипарадигмальное исследование (На укр. яз.)]

(Проблеми мовознавства [Проблеми языкознания])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINGVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

Отримані результати

Концептуальна диференціація РКУ в зіставлюваних мовах різниться своєю поліпарадигмальністю, тобто можливістю бути зорієнтованою на будь-яку галузь людського життя, значним обсягом і спроможністю охопити всі її конкретні вияви, відтворенням сучасного стану концептуального членування, асоціювання та мовленнєвої актуалізації календарних указувань. Основними показниками РКУ є такі: 1) орієнтаційність; 2) квантитативність, тобто вказування на обмеженість / необмеженість ідентифікації. Основними критеріями диференціації календарного вказування є порядок рахування та часова співвіднесеність. РКУ концептуально і семантично протиставляються за ознакою точності / відносності, на основі якої, а також за допомогою низки концептуальних, семантичних і функціональних ознак оформлюється структура ТГ РКУ. Основними репрезентаціями календарних указувань визначено відносні власне вказівні мовні одиниці, серед яких непослідовно простежуються ознаки статичності / динамічності, зворотного порядку в часі, віртуальності дії. Відповідно до якості вказувань РКУ можуть бути типологізовані як: 1) дейктичні стилістично нейтральні РКУ, переважно полісемантичні і біфункціональні (в англійських ТГ також поліфункціональні); 2) дейктичні монофункціональні моносемантичні (іноді полісемантичні) РКУ, марковані стилістично; 3) полісемантичні монофункціональні транссемантичні РКУ, що виражається в дейктичних та дейктично-референційних типах РКУ; 4) у споріднених мовах поширеними є групи прислівників, які на основі семантики способу дії спроможні виражати слабе референційне вказування на часову співвіднесеність, наприклад: укр. *по-весняному, по-літньому*, рос. *по-весеннему, по-летнему* та ін.; основою більшості семантичних трансформацій аналізованих РКУ є аналогія, метафоричний перенос; 5) на відміну від вищерозглянутих типів, репрезентованих переважно прислівниками (в усіх зіставлюваних мовах) та окремими адвербіалізованими сполученнями (переважно в англійській мові), власне референційні репрезентації більшою мірою виражені адвербіалізованими сполученнями прийменниково-іменникових структурних моделей; у їх складі спостерігається певна прийменникова закріпленість: укр. *у понеділок, у вечірній час, о 10 годині*, рос. *в понедельник, в вечернее время (в вечерний час), в 10 часов*, пор. англ. *on Monday, in the evening, at 10 o'clock* та ін.; вони поширеніші в англійській мові; їх функціонально-семантичні параметри в окремих випадках є обмеженими; 6) в українській і російській мовах деякі вказування на час, репрезентовані поліфункціональними РКУ, які в т. ч. вживаються і як головні члени безособових речень, спроможні контекстуально

(Actual linguistic problems)

Calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English: multy-paradigmal investigation (in Ukrainian) [Reprezentacii' kalendarnyh ukazuvan' v ukrai'ns'kij, rosijs'kij ta anglijs'kij movah: poliparadygmal'ne doslidzhennja]

© Terekhova S. I. [Terekhova S. I.] l_wiss@ukr.net

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
 [Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

актуалізувати дейктичні й референційні типи вказування; значення способу дії є обов'язковим компонентом у їхніх семантичних структурах. Такі РКУ переважно характеризують неозначений теперішній або минулий, рідше – майбутній час. В англійській мові відсутні окремі прислівникові відповідники аналізованої семантики, замість яких уживаються безособові синтаксеми зі структурно обов'язковим підметом *it* або прислівникові сполучення з конкретизатором *every*. У мовленні українців і росіян як предикати нерідко вживаються стійкі фразеологічні, метафоричні, метонімічні звороти або цитування; 7) анафоричні РКУ не поширені в їх указівних часових прислівникових реалізаціях в усіх зіставлюваних мовах.

Серед аналізованих типів РКУ характеризуються такі особливо розгалужені репрезентації: а) дейктичні РКУ конкретного або відносного часу первинної номінації (переважно англійські сполучення часових указувань, статичного й динамічного часу); б) анафоричні РКУ контекстуально співвідносної семантики (як правило, вторинної номінації); в) власне референційні та дейктичні РКУ (С. Єрмоленко); г) опосередковані або вторинні РКУ, утворені на основі поєднання із репрезентаціями способу дії (поширені переважно в українській і російській мовах). Ступінь вияву вказівної ознаки зменшується від власне дейктичних РКУ до РКУ змішаної (указівної й невказівної) семантики. Інші види референції на рівні аналізованих РКУ представлені непослідовно; їх специфіка визначається індивідуально в кожній аналізованій ТГ.

Загальною особливістю вживання РКУ-прислівників у порівнюваних мовах є їх типове розміщення на початку або в самому кінці речення, хоча в двох споріднених мовах вони можуть мати вільне розташування, а в англійській мові перевага надається розміщенню в самому кінці речення за наявності імператива та у фразах з *till*. Специфіка англійських РКУ полягає в їх закріпленості за певними граматичними часами дієслів.

Характерною особливістю аналізованих РКУ є відсутність або гранична обмеженість виявів оцінності. Досить відносними є й професійні та вікові диференціації.

В усіх зіставлюваних мовах були визначені такі часово-аспектуальні РКУ: постійні, тривалі, періодичні, повторювані, однократні, одночасні, одномоментні та миттєві. У чистому вигляді перелічені ознаки трапляються в мовах нечисленно, іноді – непослідовно; вони переважно нашаровуються в семантичній структурі лексем, унаслідок чого РКУ зазнають певного лексико-граматичного, функціонально-семантичного та / або функціонально-граматичного розвитку.

© Терехова С. І. [Терехова С. И.] l_wiss@ukr.net

Репрезентації календарних указувань в українській, російській та англійській мовах: поліпарадигмальне дослідження (Українською) [Репрезентации календарных указываний в украинском, русском и английском языках: полипарадигмальное исследование (На укр. яз.)]

(Проблеми мовознавства [Проблеми языкознания])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINGVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

До нетрадиційних належать РКУ безвідносних часових указувань семантичної ознаки повтору / однократності дії, ознаки тривалості / моментальності дії, РКУ, співвідносні з порядком / неупорядкованістю в часі, РКУ одночасності дії та граничні часові РКУ. Спеціального вивчення саме цієї семантики раніше не проводилося, хоча аналізовані РКУ є не менш значними в житті людини, ніж інші.

Граничні РКУ є своєрідними опозитивними полюсами на шкалі лінійного часу. Вони представлені поодинокими прислівниками, семантична обмеженість яких зумовлена їх поняттєвою вичерпністю "завжди" – "ніколи". Це поширені монофункціональні, моно- і полісемантичні РКУ (укр. *повсякденно, повсякчасно*, (контекстуально) *позачасно – ніколи*; рос. *повседневно, ежедневно, ежечасно, постоянно – никогда*; англ. *ever – never*), які спроможні бути широко вживаними в мові. Їм не властива ознака кратності за винятком безпосередніх указувань на регулярний повтор. Їх мікропарадигми є порівняно обмеженими стилістично і функціонально. Граничні РКУ виражають референційність, послаблену в окремих випадках під впливом полісемантичності. Анафоричність для них не характерна.

Усвідомлення, семантизація й асоціювання РКУ відбувається спіралеподібно, від найзагальніших відносних репрезентацій до конкретизованих семантичних (в англійській мові) та оцінних (в українській і російській мовах).

Аналізовані англійські РКУ найчастіше асоційовані опозитивно. Для носіїв української і російської мов опозитивність асоціацій менш характерна; частотнішими в них є асоціації типу стійких сполучень. Типовими виявлено такі шляхи асоціювання: а) опозиційний; б) потрійні кореляти; в) синонімічні асоціації; г) неопозитивний тип.

Обговорення отриманих результатів відбувалося в різних аспектах, зокрема, на засіданнях кафедри загального та українського мовознавства КНЛУ (2009 р.), на Міжнародних наукових конференціях "Актуальні проблеми романістики й германістики" (м. Смоленськ, Росія, 2005 р., 2007 р., 2009 р.), "Проблеми зіставної семантики" (м. Київ, 2011 р.), "POLYSLAV" (м. Берлін, Німеччина, 2007 р.; м. Прага, Чехія, 2011 р.; м. Цюрих, Швейцарія, 2013 р.) та ін.

Висновки дослідження

Аналізовані РКУ являють собою відносно відкриті підсистеми досліджуваних мов, оформлені у вигляді ТГ у складі функціонально-семантичного поля часової референції української, російської та англійської мов.

Розглянуті РКУ є відносно конкретизованими типами часового вказування. Їм властиві переважно дейктичні та референційні типи вказівних відношень, до

(Actual linguistic problems)

Calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English: multy-paradigmal investigation (in Ukrainian) [Reprezentacii' kalendarnyh ukazovan' v ukrai'ns'kij, rosijs'kij ta anglijs'kij movah: poliparadygmal'ne doslidzhennja]

© Terekhova S. I. [Terekhova S. I.] l_wiss@ukr.net

**ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

того ж первинними є дейктичні вказування, які контекстуально можуть бути замінені референційними типами вказування. На відміну від переважної більшості вказівних репрезентацій, основними типами їх вираження в зіставлюваних мовах (і мовленні) є прислівники (переважно в англійській мові), сполучення “прийменник + іменник (або декілька іменників)”, “прикметник + іменник” (переважно в споріднених мовах).

Отже, як свідчить проведене дослідження, антропоцентричність і системоцентричність спрямовують визначення календарних типів вказування носіями зіставлюваних мов, що зафіксовано в мові й актуалізується у мовленні. Була розроблена теорія залежності поліпарадигмальності виявів орієнтаційної референції (у т ч. й РКУ) від типу мови як результат вивчення парадигматичних і синтагматичних аспектів ТГ РКУ в міжмовному зіставленні.

Механізм актуалізації / дезактуалізації вказівної семантики полягає в тому, що під впливом позамовних факторів та внутрішньомовних чинників (зокрема функціонально-семантичної нейтралізації однієї вказівної ознаки іншою) РКУ можуть набувати або втрачати вказівну семантику в контексті. Такі вияви поступово оформлюються в зіставлюваних мовах у вигляді транссемантичності й трансфункціоналізму, а пізніше – як поліфункціоналізм.

За типологічними ознаками (типологічною класифікацією) порівнювані підсистеми РКУ, як і інших референційних репрезентацій, класифіковані на: 1) підсистеми РКУ з істотно розвиненими відношеннями частиномовної омонімії, полісемії, поліфункціональності як наслідок незначного ступеня розвитку флективності і суфіксального словотворення (такою серед зіставлюваних мов є англійська мова); 2) підсистеми РКУ з помірно розвиненими відношеннями частиномовної омонімії, полісемії, поліфункціональності (як, наприклад, серед зіставлюваних мов українська і російська мови).

За граматичними ознаками (критерій В. Скалічки) розрізняються: 1) мовні підсистеми зі стійкими синтаксичними функціями РКУ і закріпленою сполучуваністю РКУ, в яких РКУ представлені більше як функціонально-синтаксичні одиниці, що зумовлено прямим порядком слів, їх відносно стійкою сполучуваністю та незначною мірою розвинутою системою відмінювання (такою серед порівнюваних мов є англійська мова); 2) мовні підсистеми з нестійкими, змінними синтаксичними функціями РКУ і відносно довільною сполучуваністю РКУ, в яких РКУ представлені більше як лексико-граматичні та функціонально-семантичні одиниці мови, що зумовлено довільним порядком слів, їх відносно довільною сполучуваністю та розвинутою системою відмінювання (такими серед

© Терехова С. І. [Терехова С. И.] l_wiss@ukr.net

Репрезентації календарних вказувань в українській, російській та англійській мовах: поліпарадигмальне дослідження (Українською) [Репрезентации календарных указываний в украинском, русском и английском языках: полипарадигмальное исследование (На укр. яз.)]

(Проблеми мовознавства [Проблеми языкознания])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINGVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

зіставлюваних мов є українська і російська мови). Ці ознаки чіткіше представлені в російській мові, що не виключає поступове оформлення проміжного типу підсистем РКУ у мовах.

Перспективи подальших наукових розвідок

Подальші розробки аналізованого матеріалу в галузі типології та загальної лінгвістики спрямовані на залучання інших типів вказування, подібного мовного матеріалу до аналізу з метою концептуалізації, семантизації, типологізації мовного і мовленнєвого матеріалу, що сприятиме удосконаленню когнітивних та семантичних теорій, теорії функціональної семантики, розвитку і складанню концептуальної та мовної картин світу та ін.

Примітки

* Ця ієрархічна одиниця не є настільки ж значною для носіїв англійської мови: доба в ній визначається лише опосередковано, через дрібніші вказування, як *day and night, 24 hours*.

** Найбільша кількість номінацій припадає в українській мові саме на літню пору року. Історично і для українців, і для росіян, по-перше, це була життєво найважливіша пора підготовки до холодних періодів року; по-друге, з давнини саме за літами рахували роки. Ця традиція зберіглася в церковнослов'янській мові: *в лето 4380 от Рождества Христова...* та ін. Не випадково початок церковного рахування років починається з 1 вересня за старим стилем.

*** Подібні вказування є більш поширеними на фоні якісної ознаки в прикметниках *підзимовий, підзимний* [3, 9, с. 427], *підосінній* “який буває на початку осені” [3, 9, с. 477] та ін.

**** Те саме стосується етапів життя людини у співвідношенні з добовим циклом: укр. *на зорі життя*, рос. *на заре жизни*, англ. *at smb's sunrise* та ін.

***** Англійські репрезентації виражають дещо конкретизованіші вказування за рахунок їх контекстуальної анафоричної співвіднесеності “протягом цього / того року”, наданої семантикою означеного артикля або поліфункціональними прислівниками *this, that* [16, 10/1].

Література

1. Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць / Єрмоленко С. С. – К. : Вид. дім Дм. Бураго, 2006.
2. Иванов В. В. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (древний период) / Иванов В. В., Топоров В. Н. – М. : Наука, 1965.
3. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX в. (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца XX в. – М., 1995. – С. 144-238.
4. Падучева Е. В. Пространство в облици времени и на оборот : (к типологии метонимических переносов) // Логический анализ языка : Языки пространств. – М., 2000.
5. Терехова С. І. Поліпарадигмальний підхід у науці про мову (на прикладі аналізу

(Actual linguistic problems)

Calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English: multy-paradigmal investigation (in Ukrainian) [Reprezentacii' kalendarnyh ukazuvan' v ukrai'ns'kij, rosijs'kij ta anglijs'kij movah: poliparadygmal'ne doslidzhennja]

© Terekhova S. I. [Terekhova S. I.] l_wiss@ukr.net

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

концепта “система координат”) / С. І. Терехова // Мовна освіта в контексті Болонських реалій : Тези доповідей наукової конференції кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. – К. : Вид. Центр КНЛУ, 2005. – С. 42-44.

6. Терехова С. І. Референція в системі орієнтаційних репрезентацій української, російської та англійської мов (поліпарадигмальне дослідження) : Дис. ... докт. філол. наук /10.02.17. / С. І. Терехова. – К., 2012.

7. Яковлева Е. С. Жизнь в терминах времени : эпоха, дни, век, времена / Е. С. Яковлева // Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура : Сб. стат. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 825-835.

8. Яковлева Е. С. День и час : времена Ветхого и Нового Завета / Е. С. Яковлева // Сотворение мира и начало истории в апокрифической и фольклорной традиции : (на материале славянских и еврейских текстов) : Сб. тезисов. – М., 1995.

9. *Deictic conceptualization of Space, Time, Person* / Ed. by F. Zenr. – Amsterdam – Philadelphia : J. Benjamin’s Publishing Company, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yahoo.com/search/Deictic/>

10. Dolon R. Scientific Knowledge Representation and the Representation of Social Actors : When Talking about Human Reproduction Means Talking about Parenthood Representations / R. Dolon // Вторая междунар. конф. по когнитив. науке, 9-13 июня. 2006 г. : Тезисы : в 2-х т. – Т. 1. – СПб., 2006. – С. 49-50.

11. Ehrlich K. Anaphora and deixis : same, similar or different ? / K. Ehrlich // Speech, place, & action. – Chichester, etc. : J. Wiley & Sons Ltd., 1982. – P. 315-338.

12. Lakatos I. Changes in the Problem of Inductive Logic / I. Lakatos // The Problem of Inductive Logic. – Amsterdam, 1968. – P. 260-269.

13. Terekhova S. Concept “System of Coordinate” in Languages of Ukrainians and Russians / S. Terekhova // 2nd International “Perspectives on Slavistics” Conference : Book of Abstracts. – Regensburg : Regensburg Univ. – Slavistic LMU Munchen, 2006. – P. 93-94.

Джерельна база

14. Словник української мови в 11 т. – К. : Просвіта, 1970-1981.

15. Словарь современного русского литературного языка в 17 т. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1958-1967.

16. Oxford English Dictionary. – Oxford : the Clarendon Press, 1970. – Vol. 1-13. Електронний носій. Режим доступу : www.enacademic.co/ (available 13.01.2016)

References

1. Yermolenko S. *Movne modeluvannya diysnosti I znakova struktura movnyh odynyt's'* [Language modeling of the reality and sign structure of the language units]. Kyiv, Vyd. Dim Dm. Burago, 2006. 384 p. (In Ukrainian)

2. Ivanov V. V., Toporov V. N. *Slavyanskije yazykovye modeliruyushchie sistemy (drevniy period)* [Slavic lingual modeling systems (old period). e моделирующие семиотические системы (древний период)]. Moskva, Nauka, 1965. 248 p. (In Russian)

© Терехова С. І. [Терехова С. И.] l_wiss@ukr.net

Репрезентації календарних указувань в українській, російській та англійській мовах: поліпарадигмальне дослідження (Українською) [Репрезентации календарных указываний в украинском, русском и английском языках: полипарадигмальное исследование (На укр. яз.)]

(Проблеми мовознавства [Проблемы языкознания])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINHVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

3. Kubryakova Ye. S. Evolutsiya lingvisticheskikh idey vo vtoroy polovine XX veka (opyt paradigmalnogo analiza) [Evolution of linguistic thoughts in the 2nd half of the 20th century (paradigmatic analysis experience)]. *Yazyk I nauka kontsa XX veka*. Moskva, 1995. pp. 144-238. (In Russian)

4. Paducheva Ye. V. Prostranstvo v oblichii vremeni I naoborot (k tipologii metonimicheskikh perenosov) [Space in time wealth and vice versa (to metonymical transformations typology)]. *Logicheskyy analiz yazyka. Yazyk prostranstv*. Moskva, 2000, pp. 239-254. (In Russian)

5. Terekhova S. I. Poliparadyhmalnyi pidhid u nautsi pro movu (na prykladi analizu kontsepta "systema koordinat") [Multy-paradigmatic approach in linguistics (based on analysis of the concept "the system of coordinates")]. *Tezy. Movna osvita v konteksti Bolonskykh realiy. Tezy dopovidey naukovoyi konferentsii kafedry YuNESKO KNLU*. [Proc. Scientific conference of UNESCO department in KNLU "Language education in frames of Bologna realities"]. Kyiv, 2005, pp. 42-44. (In Ukrainian)

6. Terekhova S. I. *Referentsiya v systemi orientatsiynih reprezentatsiy Ukrainskoyi, Rosiyskoyi ta angliyskoyi mov (poliparadigmalne doslidzhennya)*. Diss. dokt. filol. nauk [Reference in the system of orientational representations in Ukrainian, Russian and English (multy-paradigmatic approach). Dr of philol. sci. diss.]. Kyiv, 2012, 534 pp. (In Ukrainian)

7. Yakovleva Ye. S. Zhizn' v terminah vremeni: epoha, dni, vek, vremena [Life in terms of time: epoch, days, century, times]. *Sokrovennyie smysly. Slovo. Tekst. Kultura*. Moskva, 2004, pp. 825-835. (In Russian)

8. Yakovleva Ye. S. Den' i chas: vremena Vethogo i Novogo Zaveta [Day and hour: times of Old and New Testament]. *Tezisy. Sotvoreniye mira i nachalo istorii v apokrificheskoy i folklornoy traditsii (na materiale slavyanskikh i evreyskikh tekstov)*. Moskva, 1995. (In Russian)

9. *Deictic conceptualization of Space, Time, Person* / Ed. by F. Zenr. Amsterdam – Philadelphia, J. Benjamin's Publishing Company, 2003. Available at: <http://www.yahoo.com/search/Deictic/> (accessed 22.01.2012)

10. Dolon R. Scientific knowledge representation and the representation of social actors : when talking about human reproduction means talking about parenthood representations. Abstracts. 2nd *International conference in cognitive science*. In 2 vol., St. Petersburg, 2006, vol. 1, pp. 49-50.

11. Ehrlich K. Anaphora and deixis : same, similar or different? *Speech, place, & action*. Chichester, etc., J. Wiley & Sons Ltd., 1982, pp. 315-338.

12. Lakatos I. Changes in the problem of inductive logic. *The Problem of Inductive Logic*. Amsterdam, 1968, pp. 260-269.

13. Terekhova S. Concept "System of Coordinate" in Languages of Ukrainians and Russians. Abstracts 2nd *International "Perspectives on Slavistics" Conference*. Regensburg, Regensburg Univ. – Slavistic LMU Munchen, 2006, pp. 93-94.

14. Словник української мови: в 11 т. [Ukrainian dictionary. In 11 vol.]. Kyiv, Prosvita, 1970-1981. (In Ukrainian)

15. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. [Modern Russian literary dictionary. In 17 vol.]. Moskva-Leningrad, Izdatelstvo AN SSSR, 1958-1967. (In Russian)

16. Oxford English Dictionary. In 13 vol. Oxford, the Clarendon Press, 1970. Accepted in: www.enacademic.co/ (available 13.01.2016)

(Actual linguistic problems)

Calendar indication representations in Ukrainian, Russian, and English: multy-paradigmatic investigation (in Ukrainian) [**Reprezentacii' kalendarnyh ukazuvan' v ukrai'ns'kij, rosijs'kij ta anglijs'kij movah: poliparadyhmal'ne doslidzhennja**]

© Terekhova S. I. [Terekhova S. I.] l_wiss@ukr.net